

Religion på den österbottniska landsbygden

Andreas Häger

Artikel publicerad i: Andersson, Kjell & Nora Brandt 2012: *En bondepraktika för det senmoderna: Texter tillägnade Erland Eklund*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Skriven inom SLS-projektet "Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland" (2010-2014), lett av Sven-Erik Klinkmann.

Inlämnad till SLS elektroniska publikationsarkiv 6.6.2012.

Abstrakt:

Det finns många samband mellan religion och plats: heliga platser, pilgrimsleder, geografiska områden definierade på basen av en viss religiös tradition, osv. Artikeln diskuterar kort olika aspekter av samband mellan religion och plats, samt tar närmare upp två österbottniska exempel på detta samband: Larsmo och laestadianerna, samt det evangeliska Jeppo. För Larsmos del konstateras att laestadianismen och laestadianernas närvaro påverkar det dagliga livet på orten på olika sätt; religionen har betydelse för platsen. För Jeppos del är det snarare så att platsen har betydelse för religionen, att Jeppo har en viss symbolisk betydelse för den evangeliska rörelsen.

Nyckelord: religion, plats, väckelserörelser, Österbotten, laestadianism

Det österbottniska rurala landskapet är känt för sina lador. En annan typ av byggnad som inte är fullt så vanlig men som ändå dyker upp med viss regelbundenhet vid sidan av vägen är bönehuset. De väckelserörelser som byggt dessa bönehus har präglat – och präglar i viss mån fortfarande – Österbotten. I denna text vill jag ta upp något om religionen i dagens Österbotten. Inledningsvis tar jag upp något om relationen mellan religion och plats. Sedan, som exempel på aspekter av denna relation, presenteras några preliminära resultat från ett pågående forskningsprojekt om österbottniska väckelserörelsernas betydelse i sitt lokala samhälle.¹ Här diskuteras främst laestadianernas betydelse för Larsmo, och som en slags kontrast till detta fall, även evangeliföreningen i Jeppo.

Religion och plats

Religion kan kopplas till plats på olika sätt och på olika nivåer. En religion kan identifieras med en viss plats; till exempel kan hinduism definieras som den religion som utövas i Indien. En plats eller ett område kan uppfattas som viktigt för en religiös tradition, som när Israel beskrivs som judarnas heliga land. I traditionell religion har olika platser definierats som heliga och varit föremål för dyrkan, och motsvarande kan också förekomma inom världsreligionerna, till exempel i form av mål för pilgrimsfärder – Mecka, Rom. etc. Religion är ett socialt fenomen, och människor som bor nära varandra har traditionellt följt samma religion, och denna religion har i sin tur definierat det område där man bor; man talar till exempel om ”muslimska länder”. Förhållandet mellan religiös tradition och plats är inte statiskt, religioner rör på sig genom mission, erövring, migration, osv.²

I de österbottniska bönehusen är kristendomen den tradition man följer. Kristendomen ses, i motsats till till exempel judendomen, som en icke-geografisk religion. Den är i stället först

---

¹ Projektet går under namnet ”Religion och region” och har finansiering från Svenska kulturfonden och Kyrkans forskningscentral. Projektets material består av 29 intervjuer (mellan en halv timme och två timmar och fyrtio minuter långa, alla gjorda av mig), med representanter för religiösa organisationer, kommunala tjänstemän, lärare, företagare och föreningsrepresentanter; observationer; hundratals tidningsartiklar; kommunala dokument; och material från Internet. Informationen i denna text är hämtad från detta material. Under den tid artikeln skrivits har jag varit anställd som forskare vid Svenska Litteratursällskapet i Finland inom projektet ”Bitar av samma pussel? Intersektionella perspektiv på det svenska i Finland”. Min forskning där berör också religionen i Österbotten.

² För mer ingående diskussion med fler exempel på relationer mellan religion och plats, se Park (1994) och Stump (2000).

och främst en historisk religion, med en definierad början och ett förutsagt slut. Men också kristendomen har sina rumsliga kopplingar. En av dessa är de pilgrimsmål som nämndes. Principen ”cuius regio, eius religio” – ”den vars region, hans religion” – tillämpades i 1500-talets Tyskland, när landet delades i en protestantisk och en katolsk del på basen av de olika furstarnas tillhörighet. Olika slags religionstillhörighet i olika geografiska områden är snarast regel i Europa, med det katolskt präglade Central- respektive Sydeuropa, med olika nationella ortodoxa kyrkor i öst, och det protestantiska Norden. Det finns även inte minst inom kristendomen en explicit geografiska indelning i olika territorier: församlingar, stift, osv.

Även på mer lokal eller regional nivå kan man hitta samband mellan religiösa skiljelinjer och geografi, skiljelinjer både mellan olika grupper och mellan områden med högre respektive lägre grad av religiös aktivitet. Trots att Norden ofta betraktas som det mest sekulariserade hörnet i världen – mätt med religiöst deltagande och tro på religiösa dogmer – finns det även här områden med högre religiös aktivitet. Både Finland, Sverige, Danmark och Norge har sina ”bibelbälten”. I Danmark är det delar av Jylland, i Norge de västra och södra delarna av landet. I Sverige talar man ofta om Småland som ett särskilt religiöst område. Landskapet Småland kan dessutom delas in i tre områden med tre olika religiösa profiler, enligt länsindelningen: det frikyrkliga Jönköpings län, det högkyrkliga Kalmar län och det gammalkyrkliga Kronobergs län.

I Finland är det Österbotten som är bibelbältet. I det finskspråkiga Österbotten – ett betydligt mer vidsträckt område än Österbotten på svenska – är det laestadianer i norr och pietister i söder. I ”svenska Österbotten” samsas många olika väckelserörelser och frikyrkor. Kopplingen mellan religion och geografi i Österbotten kan diskuteras både på regional nivå och i relation till mindre områden, kommun, socken, by. Termen ”bibelbältet” beskriver landskapet – eller en del av det – som speciellt religiöst. I Österbotten är det inte ovanligt att vissa byar är – eller uppfattas som – förknippade med någon viss religiös riktning.

Stump (2000) talar om olika sätt på vilka religionen manifesteras territoriellt. Bland annat handlar det om att försöka definiera ett geografiskt rum för den egna moraliska och religiösa gemenskapen, och ge moraliska gränsdragningar en geografisk dimension. Det kan handla om hur talibanerna försöker göra Afghanistan till en muslimsk stat, men också om hur man inom evangelikala kretsar talar om USA - eller Finland eller Sverige - som ett "kristet land". Avgränsningen av dessa moraliska rum kan också vara mer lokal.

Park (1994) talar om områden som präglas av religiositet eller någon särskild religiös tradition som "religiösa kulturregioner". Hans exempel är alla från USA, bland annat sydstaternas bibelbälte, mormondelstaten Utah men också mindre områden som Amish-byar. En kulturregion kan definieras av att den på något sätt präglas av ett visst kulturdrag – till exempel ett språk, en specifik näring, en religiös tillhörighet – dominerar regionen.³ Ett studium av hur Österbotten skulle kunna beskrivas som en "religiös kulturregion" får vänta till en senare text. Här vill jag tillämpa idén om en religiös kulturregion på mindre områden, i en diskussion om några resultat från min forskning på två orter på den österbottniska landsbygden, Larsmo och Jeppo.

Larsmo och laestadianerna

Den laestadianska närvaron är synnerligen stark i Larsmo; av kommunens ca 4800 invånare är kring 2000 anknutna till den laestadianska rörelsen; varje söndag besöker i medeltal ca 1000 personer något av de tre laestadianska bönehusen på orten. Det är tydligt att den laestadianska närvaron påverkar kommunen på olika sätt. En viktig faktor genom vilken den laestadianska närvaron påverkar kommunens liv på många sätt är den höga nativiteten inom gruppen. Tack vare de rådande principerna för fördelning av statsandelar har kommunen gynnats ekonomiskt av de stora familjerna.

Det finns ett antal områden i kommunens liv på vilka den laestadianska närvaron märks. Laestadianerna deltar aktivt i kommunalpolitiken och de är en betydande faktor i det lokala näringslivet. De laestadianska barnen går förstås i skola. Laestadianerna deltar i viss förenings- och fritidsverksamhet men lyser med sin frånvaro i andra.

I kommunfullmäktige hör ungefär hälften av ledamöterna till den laestadianska rörelsen, fördelat på alla tre partier (SFP, kristdemokrater och socialdemokrater). Tydligast närvaro har laestadianerna dock inom kristdemokraterna, som har en tredjedel av platserna i fullmäktige - och landets högsta röstetal i Larsmo - och vars ordinarie fullmäktigeledamöter alla hör hemma inom laestadianismen. Inom kommunpolitiken tycks dock i de allra flesta frågor partitillhörighet väga tyngre än den religiösa hemvisten. Ett undantag var beslutet, från år 1995, om att tillåta mellanölsförsäljning i kommunen: där röstade alla laestadianska ledamöter mot beslutet medan alla icke-laestadianer röstade för.

---

³ Detta slag av kulturregion kallar Park (1994) "formellt", medan han använder termen "funktionell kulturregion" för områden som församlingar eller stift.

Både lärare och föräldrar konstaterar att skolbarnen är indelade i grupper, laestadianer och icke-laestadianer, och lärarna vittnar om en del mobbning mellan grupperna. En lärare berättar att så många laestadianska barn inte deltog i skolans teaterresor att man valde att upphöra med den verksamheten. Skoldanser eller disco har man inte heller ordnat.

Idrott är en viktig fritidssysselsättning för många larsmobor. Den största idrottsföreningen har över 700 medlemmar. Laestadianerna säger sig dock undvika organiserad idrott. Orsaker till att man inte vill delta i idrott är att tävlingar ofta går av stapeln på söndagar, som är reserverade för religiös verksamhet, och att man inom idrotten för starkt framhäver sig själv. Ett av de större återkommande idrottsevenemangen är Barnens Vasalopp, med över 500 deltagare. Loppet har enligt en av arrangörerna inte lockat mer än några enstaka laestadianska barn, trots att man försökt anpassa sig till laestadianerna genom att ordna tävlingen på en lördag och inte ta tid utan i stället ge pris åt alla deltagare.

Laestadianer är dock aktiva till exempel i hembygdsföreningen och i byaråd. Ett hembygdsmuseum startades i Holm i början av 1990-talet. Några år senare grundades ett båt- och fiskemuseum i Bosund. Det muséet har i hög grad byggts upp av laestadianer. Jakt är en mycket populär hobby bland laestadianska män, och de har en betydande närvaro i kommunens jaktföreningar. Där märks de laestadianska normernas betydelse genom att älgjakten i jaktlag med många laestadianer inte kan ordnas en söndag.

Det finns ett starkt rykte om den laestadianska gruppen i Larsmo att de är väldigt företagsamma. Kommunens gymnasiebenägenhet är ytterst låg, ca 20%, och detta beror till inte ringa del på att laestadianerna av tradition inte har gått vidare till teoretisk utbildning utan i stället lärt sig ett praktiskt yrke. Larsmo har en stark och gammal tradition inom båtbyggeri, och den största privata arbetsgivaren i dag är segelbåtstillverkaren Baltic Yachts, med en betydande andel laestadianer både bland ägare och anställda. Båtbyggertraditionen har i hög grad gått i arv inom samma familjer som laestadianismen. Men laestadianska företagare i Larsmo finns även inom många andra områden. De laestadianer jag talat med säger att de i sitt företagande kanske vågar mer för att de litar på att Gud skall välsigna deras verksamhet – så länge de inte till exempel försöker lura någon eller ägnar sig åt olämpliga branscher, såsom alkoholutskänkning.

Det finns en tudelning i kommunen mellan laestadianer och icke-laestadianer. Den tar sig uttryck i laestadianernas selektiva deltagande i föreningsverksamhet. Flera informanter, från bägge grupperna, konstaterar också att det sociala umgänget i hög grad håller sig inom den

egna gruppen. Denna tudelning märks även på det religiösa området, så att det sällan går utomstående på de laestadianska mötena medan endast ett fåtal laestadianer är aktiva i församlingen (även om de alltså hör till kyrkan). Varannan sommar ordnas ett stormöte med ca 6000 deltagare. Detta stora evenemang märks knappt alls för den icke-laestadianska delen av kommunens befolkning.

En aspekt som betonas av så gott som alla informanter i Larsmo, både laestadianer och icke-laestadianer, är att den laestadianska gruppen är långt ifrån enhetlig. En del av de icke-laestadianska informanterna uttrycker saken som så att det finns ”hårdare” och ”mjukare” laestadianer. Mer konkret är det uppenbart att det inte råder en enhetlig livsstil bland laestadianerna – det finns familjer som har TV och familjer som inte har; de allra flesta laestadianer torde vara helnykterister, men inte alla; osv. Det är också skillnad i den religiösa aktiviteten: medan någon kanske besöker alla bönehussammankomster man har möjlighet till så går vissa laestadianer enligt uppgift enbart på sommarens stormöten.

En viktig aspekt av den laestadianska gruppens starka närvaro i Larsmo gäller frågor om fördomar, image och identitet. Det finns olika förhandsuppfattningar om den laestadianska gruppen i sig, men dess närvaro påverkar också föreställningarna om Larsmo som ort. Bland de icke-laestadianska informanterna i Larsmo är det två uppfattningar om den laestadianska gruppen som ofta kommer fram på olika sätt: att laestadianska ungdomar gör en hel del ofog; och att laestadianerna är arbetsamma och företagsamma. Uppfattningar utifrån är av annat slag: en lärare berättar om en kollega från annan ort som undrade om det är sant att laestadianerna inte har gardiner (vilket det alltså inte är!). Bland icke-laestadianerna i Larsmo finns det helt klart sådana som tycker att den laestadianska gruppen i för hög grad präglar ortens image, att det utifrån kan verka som om alla i Larsmo är laestadianer. Det finns också andra som ser laestadianerna som en stor tillgång, inte minst tack vare den höga nativiteten.

När man talar om laestadianerna och Larsmo bör man också försöka sig på en geografiskt mer finfördelad diskussion. Särskilt de två nordligare byarna, Näs och Bosund, domineras av laestadianismen. Även i en tredje by, Risö – eller mer exakt, Risöhäll – finns ett laestadianskt bönehus, men byn som helhet torde inte ha lika hög andel laestadianer – och inte alls samma stämpel som de två nordligare byarna. I den fjärde större byn, Holm, finns inget laestadianskt bönehus. Det finns också andra väckelserörelser och andra bönehus i Larsmo. I Holm finns ett centralt beläget bönehus, som ägs av församlingen men som länge använts av den lokala avdelningen av Kyrkans Ungdom. I sidobyen Kackur finns ett baptistiskt bönehus, och en stor

del av kommunens baptister bor i den byn (av vilka inte så få delar namn med byn). Det fanns också ett baptistbönehus vid stora vägen i Holm, men verksamheten har alltid varit koncentrerad till Kackur, och det andra bönehuset tjänar numera som vävstuga. Larsmo var en av de första orter där mormonerna fick fotfäste i Finland, och de hade ett bönehus i Holm, men även denna byggnad har bytt funktion när mormonerna flyttat från kommunen; den är numera bostadshus.

Laestadianerna har betydelse för Larsmo som ort och man kunde se Larsmo eller kanske snarare den norra delen av kommunen som en "religiös kulturregion" med laestadianismen som kännetecken. Men långt ifrån alla i Larsmo är laestadianer. Det är skillnad på hur en viss religiös tradition, eller religiositet i allmänhet, ser ut på en viss plats, och den image som platsen har på grund av religionen. I det sekulariserade samhället finns det fördomar om religion, och inte minst om laestadianismen, och detta märks också i uppfattningar om vissa orter och regioner.

De evangeliska i Jeppo

När jag för några år sedan började planera det forskningsprojekt från vilket här presenteras några resultat gällde en fråga valet av orter att studera. Jag ville titta på några platser som ännu i dag har aktiva väckelserörelser som på något sätt påverkar den ort där de finns. Valet av laestadianer och Larsmo kändes självklart, för att det är ett känt exempel och en på orten stor rörelse, men också för att jag själv är uppvuxen där. Som andra fall tänkte jag mig de evangeliska – det vill säga Svenska lutherska evangeliföreningen i Finland – i Jeppo, samt baptisterna i Munsala. Här skriver jag något om Jeppo. Ett syfte är att ge en slags kontrast till ovanstående beskrivning av laestadianernas roll i Larsmo, för att visa att det finns stora skillnader inom det så kallade "bibelbältet".

Jeppo, som är en del av Nykarleby, betraktas särskilt i kyrkliga sammanhang som en "evangelisk" ort, och denna image fick mig att välja den som fall för att studera de evangeliskas betydelse för socknen. När jag gjorde min första intervju i Jeppo fick jag så veta att den lokala avdelningen av evangeliföreningen (då, år 2008), hade 36 medlemmar. Församlingen har cirka 1100 medlemmar (och alla jeppobor hör ju inte heller dit). Med andra ord är den föreställning om Jeppo som evangeliskt även jag hade haft inte särskilt väl underbyggd rent statistiskt.

Jeppo har en lång historia av evangelisk verksamhet, och medlemmarna har tidigare varit klart fler. Medlemsantalet minskar när de gamla dör bort, och nyrekryteringen räcker inte till för att hålla nivån på medlemsantalet – enligt min informant hade man 20 år tidigare över 70 medlemmar. Liksom laestadianerna är också många evangeliska födda in i rörelsen, verksamheten bärs vidare inom ett antal släkter. Men man har inte lika hög nativitet som laestadianerna och kanske inte lika starkt socialt tryck att stanna kvar och aktivera sig inom rörelsen. Det kommer även i viss mån medlemmar utifrån, när personer som tidigare varit aktiva i andra kristna sammanhang flyttar till Jeppo och går med i evangeliföreningen, eftersom det är vad som bjuds på orten.

Jeppo var en av de första svenskösterbottniska orter där rörelsen fick fäste (Dahlbacka 1987: 131). Svenska lutherska evangeliföreningens egen skola, Evangeliska folkhögskolan, som nu ligger i Vasa, låg i Jeppo under åren 1928-1941. De olika sommarmötena och -festerna är viktiga händelser för alla finländska väckelserörelser. En av evangeliföreningens återkommande fester går under benämningen missionsfest och fokuserar på föreningens mission, bland annat i Kenya. Missionsfesten startade år 1956 i Jeppo och hölls under många år årligen på orten, numera roterar den men har hållits vartannat år i Jeppo. Missionsfesten har tidigare kallats missionsläger och i folkmun gått under benämningen "jeppolägret", eller kanske snarare "jepoläagri".

Missionsfesten lockar hundratals deltagare och är ett för stort evenemang för föreningsmedlemmarna att ro iland på egen hand. Mina informanter berättar att det är många av byns invånare som då hjälper till, även om man annars varken går i bönehus eller kyrka. För många är det en tradition att hjälpa till, man återkommer – och blir tillfrågad – gång efter gång. Missionsfesten ordnas i församlingshemmet och kyrkan, några kilometer från bönehuset, som blivit för litet för evenemanget.

Missionsfesten är också ett exempel på kopplingen mellan det lokala och det globala. Festen handlar om mission, man har besök både av missionärer och av människor från de länder där missionen bedrivs och tar upp kollekt till missionen. Så åtminstone när det gäller det officiella programmet är Kenya en minst lika viktig plats i sammanhanget som Jeppo.

Jag har besökt missionsfesten i Jeppo vid ett tillfälle, sommaren 2009. En av de bybor som hjälpte till konstaterade att missionsfesten innebar att det inte blev något besök på sommarstugan trots det varma vädret, för att det är tradition att hjälpa till på festen. Även om det kan tänkas att det finns andra aspekter av vad missionsfesten eller jeppolägret betyder för

byn, så tror jag man kan slå fast att Jeppo är viktigare för de evangeliska än vice versa. De evangeliska har kvar sitt läger där som en slags manifestation av Jeppo som "evangelisk bygd", med evangelisk historia. Förhållandet mellan religion och plats handlar inte nödvändigtvis bara om att religionen påverkar platsen, orten, byn, utan också om att orten kan påverka religionen. När kopplingen mellan Larsmo och laestadianismen handlar om hur orten påverkas av religionen kan det centrala sambandet mellan Jeppo och de evangeliska handla om minnen av missionslägret.

Avslutande diskussion

Jag har i denna text gett två exempel, från österbottnisk landsbygd, på hur religion och plats kan vara relaterade. Det ena exemplet är Larsmo kommun, och laestadianernas betydelse för orten och för livet där. Det handlar bland annat om att majoriteten delvis måste anpassa sig till laestadianernas värderingar och att kommunen är tudelad religiöst, kulturellt, socialt och geografiskt. Man kan se Larsmo som en religiös kulturregion i Parks (1994) termer, men man kunde även avgränsa området snävare och hävda att det är de två nordligare byarna, med stark laestadiansk majoritet, som är denna religiösa kulturregion. Det andra exemplet är från Jeppo, där sambandet mellan religion och plats är av ett annat slag. Där är det viktiga inte hur religionen påverkar platsen utan platsens betydelse för religionen, hur Jeppo - speciellt i samband med "jeppolägret" - blivit en slags symbol för evangeliföreningens verksamhet inte minst under svunna tider.

Stump (2000) diskuterar religiös fundamentalism ur geografiskt perspektiv. Även om termen "fundamentalism" är onödigt värdeladdad - en mer gångbar term i dagens religionssociologi vore Woodheads och Heelas ' (2000) "religions of difference" - passar såväl laestadianismen som evangeliföreningen rätt väl in i Stumps definition. Stumps tes är att olika fundamentalistiska rörelser har många gemensamma drag - stark tillit till dogmer och heliga texter, negativ syn på det moderna samhället, osv. - men det finns också skillnader, och dessa kan förklaras på basen av geografisk kontext. Till denna kontext räknar Stump (2000) bland annat religiös tradition, förhållande till staten, majoritets- eller minoritetsställning samt relationen till forna kolonialmakter. Tilläggas kan att religiösa rörelser förstås påverkas av geografisk kontext, oberoende av om de kan klassas som "fundamentalistiska" eller inte.

En geografisk kontext för de här studerade fallen har kort berörts, det faktum att de ligger i Österbotten, som brukar beskrivas om ett "bibelbälte". En annan viktig faktor är förstås att det handlar om orter på landsbygden. Det är en vedertagen religionssociologisk uppfattning, till

exempel i form av Roofs så kallade lokalismteori (Furseth & Repstad 2006: 116), att religiöst engagemang stärks av en tät social gemenskap av det slag som lättare upprätthålls i rurala miljöer. Det finns också, till exempel marxistiskt influerade, teorier om att religiositet hör ihop med olika slag av marginalisering i det moderna samhället, att det är de som befinner sig i periferin som är religiösa. En sådan möjlig periferi är den geografiska.

Men periferi är ett relativt begrepp, och det är också ruralitet. Larsmo har haft en explosiv befolkningsökning, från drygt 3000 till nästan 5000 invånare på 30 år, delvis beroende på hög nativitet i den laestadianska delen av befolkningen men också på inflyttning. Båda de studerade orterna har egen livskraftig industri men det finns ju också städer inom bekvämt pendlingsavstånd. En viktig aspekt som påverkar inte bara dessa orters utan hela svenska Österbottens relation till det moderna samhället är närheten till Sverige, genom både media och migration. Det går inte att enkelt konstatera att det handlar om "lantlollar" som håller kvar vid religiösa traditioner för att de inte vet om annat.

Ovan konstaterades att kristendomen är den religiösa tradition som man följer i Österbotten. Avslutningsvis vill jag konstatera att detta är något som är på väg att förändras främst i och med invandring till regionen. I Jakobstad pågår diskussioner om behovet av ett bönerum för stadens muslimer. Även en betydande grupp buddhister har kommit till regionen som flyktingar och invandrare. Tiden får utvisa om den österbottniska religiösa kartan av laestadianbyar och baptistbyar kommer att kompletteras av buddhistbyar.

Litteratur:

Dahlbacka, Ingvar 1987: *Den evangeliska rörelsen i svenska Österbotten 1845-1910*. Åbo: Åbo Akademis förlag.

Furseth, Inger and Pål Repstad 2006: *An Introduction to the Sociology of Religion: Classical and contemporary perspectives*. Aldershot: Ashgate.

Park, Chris C. 1994: *Sacred Worlds: An introduction to geography and religion*. London: Routledge.

Stump, Roger W 2000: *Boundaries of Faith: Geographical perspectives on religious fundamentalism*. Lanham: Roman & Littlefield.

Woodhead, Linda and Paul Heelas 2000: *Religion in modern times: An interpretive anthology*. Oxford: Blackwell.

